

VÁDIRAT A BARBÁRSÁG ELLEN

Fábrý Zoltán: *Európa elrablása.*
Pozsony 1966. Tatran kiadó.

„Nézd, hogy épít a nép! Van, aki maga épít: a család. Férj, feleség, öregszülék, és közben boldogan botladozva gyerekek szaladgálnak, bukdácsolnak, visítanak, ujjonganak, virítanak. A patakból hónapokon át hányták a kavicsot, hordták a homokot, meszegődröt ástak, meszet oltanak — egy mementónak idegurult, földken rozsdásodott német sisak nyélre útve, merőkanál lesz... Hónapokon át néztem, figyeltem a képet: a munkát, az örömet, a békét. Én az ablakból csak ezt a szemközt épülő házat néztem, de sétálva mennyi más épülő házat láttam: egyforma tanúbizonyságot, az otthon, az élet vallomásait.”

A stószí remete ablakából kikönyökölve nem csak szülőfaluja népének serény, békés mindennapját látja, hanem Európa és a világ forrongását, az emberiség feje fölé tornyosuló fellegeket is. Hatvankilenc esztendeje és nyugtalankodó szíve fogva tartja, de könyvtárszobájába mégis begyűlik a nagyvilág. A rádió hullámai, a napi postával jövő könyvek és levelek hozzák a zaklatott emberiség üzeneteit. S ez a férfi, aki tanulmányainak és az első világháború megpróbáltatásainak éveit kivéve, akár a mi Juhász Gyulánk, egész életét szülőtte földjén töltötte, a fenyesek koszorúta völgyből is messzebb lát, mint sokan a politika csinálói közül országok fővárosaiban. Bámulatatos tájékozottsággal, óriási olvasottsággal, széles körű történelmi és irodalmi műveltséggel figyeli több mint négy évtizede az európai szellem és közélet alakulását, s inti szenvedélyes szóval a nemzetek hivatalos vezetőit és gondolkodó főit a leselkedő veszélyre, a fasiszta barbárságra. Börtönbe zárták, elhallgattatták, szava mégis átszállt a hegyek és idők fölött, s igazolta őt a történelem.

S ma ismét szól annak a jogán, aki egyszer már végzetesen, tragikusan igazlató prófétának bizonyult. „A Hitler által kiélezett német rejtélyt — írja most — négy évtizeden át bogoztam, kerestem, kutattam, követtem. Féketlenül és kétségbeesetten, a gyűlölet hangján és a rezignáció szomorúságával. Fájdító fájdalommal és üvöltő ébresztéssel, hangosan és beharapott szájjal, lázbaverten és hideg aggyal... Ki hitte volna, hogy az irdatlan német katasztrófa és a világra zúdított szenvedés után ez, ennyi legyen újra a német probléma? A második világháború után — a folytatás! Változatlanul. És feljlesztőn. És kétségbeejtőn. És máris — megmagyarázhatatlanul.”

Hogy nem egészen megmagyarázhatatlanul, az jórészt éppen Fábrý érdeme. Könyve páratlan gazdagságú dokumentumgyűjtemény és történelembölcseleti tanulmányok foglalata. Bármerrell közelíti meg munkája huszonöt fejezetében a fasiszmus problémáját, eredménye ugyanaz: őrizők, vigyázatok a strázsán, a veszély nem múlt el, a barbárság újból Európa elrablására készül. Elképesztő idézeteket vonultat föl a Német Szövetségi Köztársaság politikusainak, történészeinek, íróinak, filozófusainak megnyilatkozásaiból: alig akarjuk elhinni, hogy a militarizmus, revansizmus, sovinizus már megint — vagy még mindig — mennyire áthatotta a nyugatnémet gondolkodást. Egy iskolai történelemlétkönyvben a náci diktatúra 1949-ben 71 lapot kapott. 1952-ben az elmarasztalás 43 lappá törpült, 1958-ban 35 maradt. A Reichstag égése 1949-ben még két és fél lapot tett ki — az 58-as kiadásban már egy mondatot sem. A zsidóüldözés eredeti három lapja 58-ban 14 sorra zsugorodott. Az antifasiszta ellenállás 8 lapja eltűnt, ahogyan a koncentrációs táborokról szóló rész is! Hogyne, amikor az antifasisztákat ma is hazaárulóknak minősítik, s a Deutsche Gemeinschaft elnöke, August Haussleiter nyilvánosan hirdetheti: „Az antifasiszta ellenállók gyilkos banditák voltak, míg az SS-emberek a legjobb európaiak.” Strauss hadügyminiszter a hírhedt Vračaric-eset kapcsán, amikor a volt partizánt, aki üzleti tárgyalásokra utazott Nyugat-Németországba, letartóztatták, nyíltan kijelentette: „Lehetetlen, hogy a németek elleni büntettek büntetlenül maradjanak, miközben a németek által elkövetett bűncselekményeket megtorolják.” A *Deutsche Soldatenzeitung* bosszúszomjasan követelte, hogy az összes volt partizánok, akik kezükbe kerülnek, kemény büntetésben részesüljenek. A gyilkos támadó és a védekező megtámadott egyenlő elbírálásban részesül!

Fábrý a német jellem mozaikképének fölrakásához a mitológia, a történelem, az irodalom, a bölcselet adalékaiból szed építőköveket. A Nibelung-ének főhőse, mutat rá, nem Siegfried, hanem az orvgyilkos Hagen: az ő alakja a germán jelkép. Lidice előképe ott van Milánó 1162-es lerombolásában: Barbarossa Frigyes — nem véletlenül viselte nevét a Szovjetunió elleni támadás terve! —, II. Frigyes, majd

Nagy Frigyes, II. Vilmos, Bismarck hagyománya érthetővé teszi Hitler föllépését. De a német bölcselet is előkészítette: Nietzsche és Spengler, Heidegger és akaratlanul még Jaspers is. Fábry hallatlan bőségben sorakoztatja föl a német karakterre vonatkozó történelmi megállapításokat. Megdöbbentő összefüggések tanúi lehetünk. „Parancsra tettem” – ez a formula sarkpont: meddig mehet el az egyén az engedelmisségben? Háborús bűnösök stereotip válasza volt ez, s most értjük, milyen mélyen gyökerezik a történelmileg kialakult német gondolkodásban. Hamburg polgármestere már 1602-ben tételként szögezte le: „Ha a felsőbbség istentelen, zsarnok és kapzsi, az alattvalóknak még akkor sem szabad mukkanni vagy lázadozni ellene: lássa inkább a felsőbbség létében Isten sújtó kezét, büntetését.” A németek előtt máig is érthetetlen a Hitler elleni 1944. július 20-i merénylet. Arthur Miller figyelte meg, hogy nem emlékeznek meg a merényletet elkövető, kivégzett tisztokról, nem vallják magukénak őket: „ezek ugyanis elkövették a hihetetlen, erkölcsi döntést hoztak a felsőbbség iránti engedelmisséggel szemben”. Sőt: Bernard Dietsche dominikánus páter 1963-ban a merénylet sikertelenségét is az ősi hamburgi érveléssel magyarázta: szerinte Isten „rosszallotta”! Friedrich Hebbel 1837-ben hiába szögezte le: „Vannak esetek, amikor a kötelességteljesítésnek bűn a neve.” Példát is jegyez föl, klasszikusat, a lengyeleket leigázó cári seregek történetéből. Korff ezredes közli tisztjeivel, hogy olyan parancsot kapott, melyet nem teljesíthet, ezért lemond. Sátrába megy, és főbe lövi magát. Tarcájában a parancs: mindent fölégetni! A németek – írta Wilhelm Röpke – a náciizmus alatt nem tanulták meg, hogy vannak esetek, amikor a parancs megtagadása és a fegyvelmeztlenség egyenesen kötelességgé válik.

Ilyen és ezernyi hasonló adalékból áll össze Fábry német karakterológiája. Fölsorolni sincs helyem tartalmi gazdagságát, történelemhamisítók, szerencsenosztók, keleti, sőt gyarmati területeket követelők, háborúra uszítók, a nihil kietlen filozófiáját hirdetők leleplezését. Nem téveszti szem elől azt sem, hogy a militarizmus és a vak engedelmisség torz jellemképe „társadalmi végproduktum”, történelmi fejlődés eredménye. Elemzi a porosz alkat társadalmi jellegét, s azt is többször szóvá teszi, hogy a tőkés imperializmus, a monopolkapitalizmus a fasizmus közvetlen szülőoka. Német „jellemтана” tehát – a messzenyúló történelmi előfeltételek számbavételén kívül – korunk társadalmi alapjára épül, nem holmi öröktől való néplélekre. Éppen ő mondja el, hogy a prágai Heydrich-merénylet után egy halálra ítélt cseh túszt a kivégző osztag puskacsőveivel szembe nézve így kiáltott németül: „Éljen a jobbik Németország!”

Kétféle németiség van – mondja Fábry Zoltán. Fuchs egészségügyi tanácsos is tudta ezt, amikor 1912-ben így vallott egy konzervatív újságban: „Kit zár szívébe a német? Goethét, Schillert, Wagnert, Marxot? Ó, nem! Barbarossát, Nagy Frigyes, Blüchert, Moltkét, Bismarckot: a kemény véreembereket.” Karl Kraus szójátéka mindennél többet mond: a német költők és gondolkodók népe (Volk der *Dichter und Denker*), de vérbíráké és hóhéroké is (*Richter und Henker*). Fábry könyvének gazdag irodalmi és történelmi példatárában megszólal a német önismeret is: Goethe, Lessing, Hebbel, Herder, Engels, a két, sőt három Mann (Thomas, Heinrich, Golo), Foerster, Rilke, Tucholsky, Hesse – nem írhatom ide a fél névmutatót – vallanak kritikusan népük természetrajzáról. S ez vigasztaló. „Ma már – írja Fábry – két német állam jelzi és hordozza az összehozhatatlan kettősséget, mely mint a háború és béke német pere: világot tükröz! A keleti oldalon a katonák népe át próbál váltani a béke népévé, a háborúk ellenerejévé, ellenpéldájává.”

Fábry jellegzetes írásjele a kettőspont. Nemcsak módszere, a hitelesítő idézés kívánja ezt, hanem stílusának tételeket kimondó, kedvelt szavával: *egyenlítő*, azaz azonosító, szillogisztikus jellege is. Tömondatai axiómák. Jobbára olyan megállapítások, amelyek, noha a hitleri fasizmus és a bonni neofasizmus világából vett tények általánosításai, tágabb érvényűek. Nem véletlenül kerül föl könyve lapjaira szomorú párhuzamként Vietnam és Johnson neve. Egy helyt idézi a renegát publicista, Willi Schlamm nyilatkozatát. Neki nem volt elég az első világháború 12 millió áldozata, a másodiknak 72 millió hullája. A harmadikat sürgeti: „még ha legközelebb kétszázmillió halotról lesz is szó.” Tragikus, hogy ez a barbár gondolat, más előjellel, a szocializmus címkéjével is mételyez. Fábry mindenféle barbarizmus ellen emel vádat a *vox humana*, az emberség igéinek szószólójaként.

PÉTER LÁSZLÓ